№ 244 ԿԻՐԱԿԻ ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 3 **1902** ԿԻՐԱԿԻ ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 3 № 244

ԵՐԵՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլի. կէս տարվանը 6 րուբ.
Առանձին համարները 5 կոպէկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցէն. Тифлисъ, Редакція «Мшакъ».
Tiflis, Rédaction «Mschak».
Տելեֆօն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի եւ տօն օրերից).

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր տողատեղին 10 կոպէկ.
Տելեֆօն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Կիրակնօրեայ զրոյց. Մատենագրութիւն. Նամակ խմբագրութեան. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Արտաքին լուրեր.—ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ. Մանրանկար.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Պարսկական տեսարաններ.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԿԻՐԱԿՆՕՐԵԱՅ ԶՐՈՅՑ

—

Հաստատվում է, որ Րաֆֆիի մօր աղբրասփիրը կեղծ չէր։ Հաստատվում է, որ Րաֆֆիի մայրը այժմ էլ աղբրսում է։ Կարդացէք «Մշակի» այս համարում դոկտոր Փաշայեանի նամակը։

Ես կարդացի։ Եւ այժմ, այս տողերը գրելիս, ես մտքով այնտեղ եմ, Պարսկաստանի խեղճ ու գժբախտ գիւղերից մէկում։ Տարիների երկար շարքը պատռելով՝ իմ յիշողութեան մէջ նորից կենդանացաւ պատմական հատակիս ամենասիրելի հատորներից մէկը—«Փունջի» երկրորդ հատորը։ Այնտեղ Պարսկաստանն է, բռնութեան, բարբարոսութեան երկիրը, որ տուեց մեզ սարկութեան, բռնութեան դէմ բողոքող մի կրակոտ բանաստեղծ։

Րաֆֆիի հայրենիքը իմ աչքի առջեւն է։ Ի՞նչ է դա։ Մի խեղճ ու կրակ գիւղ։ Այնտեղ ուռենիներն են մեղմ օրօրվում։ Այնտեղ հայ քահանան յօրանջելիս խաչակնքում է։ Այնտեղ է Տէր-Թօդիկի դպրոցը, մանկական հասակի պանդղանոցը։ Գմբռը այնտեղ, մահակը ձեռքին, ձու եւ վառեկ է հաւաքում խանի համար. գիւղական չարչին խաբում է երեխաներին, որ ձու գողանան տանից եւ չամիչ ու մատակ առնեն իրանից։

Ի՞նչ աւելացնենք այս գիւղական զարդերի վրա։ Ահա հայրենի տնակը, ուր սովորեցնում են լռել, համբերել, տանջ արտոնջի նախատինք կրել։ Ահա հին ամրոցի աւերակը, ահա ախոռատունը, մարագը։ Գուցէ միայն գետակն է ամենից գեղեցիկը. Նրա աւազոտ յատակը կարծես մանր ուլունքներով է զարդարված։

Պարսկական գիւղը կարող էր եւ աւելի գեղեցիկ լինել. նա առատ հունձեր է տալիս, նա լաւ վարձատրում է քրտինքով աշխատող մշակին։ Բայց ո՞րպիսի դժբախտութիւն։ Այս գեղեցիկ դաշտերի վրա տիրում են հարեմը, մոլեռանդ մոլլան, խաւար պարսիկը, «Թմրած՝ Ղօրանի սուրերի տակին»։ Այնտեղ, այդ դաշտերում, տխուր անապատ է. այնտեղ քրտինքը ի զուր է թափվում. այնտեղ օրէնքը արիւնոտ Թուրն է, վայելչութիւնը ուժեղին է պատկանում, եւ հայը, բնութեան խորթ զաւակը, զրկված է կամքից ու ազատութիւնից, սեփականութիւն չունի, նոյն-իսկ իր կնոջ ու երեխաների տէրը չէ։

Տխուր, խեղճ ու անճար երկիր։ Բայց ի՞նչպէս էր նրան սիրում մեր Րաֆֆին։ Այնտեղ էր նա ծառերի ետեւից վազում։ Այնտեղ էր, հաց ու տուն մոռացած, ձուկ որսում գետակի մէջ, կամ ներս էր սողում այգիները, որ այգեպանից ծածկուկ մրգեր քաղէ։ Այնտեղ էր հինաւուրց ուռենին, որի ճիւղերից նրա վարժապետը դալար ճիպոտներ էր կտրում՝ նրան պատժելու համար։ Այնտեղ էր, վերջապէս, Սառան, գիւղական այն հրաշալի աղջիկը, որ սէր էր տալիս նրան։

> Մանկական օրեր, մանկական հասակ,
> Կեանքիս դուք գարնան ծաղկազարդ պըսակ…

Այսպէս էր հառաչում Րաֆֆին օտարութեան մէջ, յիշելով խաւար ու Թշուառ պարսկական իրականութիւնը, ուր նրա օրօրոցն էր օրօրվում։ Մանկութիւնը ոսկի է, Թէկուզ Փարբաշների, դահիճների երկրում լինի նա ծաղկած։ Մանկութիւնը, իբրեւ հրաշալի, վաղանցուկ երազ, ձգում տանում էր մեր հռչակված բանաստեղծին Պարսկաստանի այդ խուլ ու կորած անկիւնը։ Ոչինչ՝ որ այնտեղ արիւնոտ Թուր կայ. ոչինչ՝ որ այնտեղ ժամանակը կանգ առած է Կիւրոսների եւ Դարեհների օրերից սկսած. ոչինչ՝ որ այնտեղ հայը ամեն րոպէ Թրթռում է ցանցի մէջ ընկած Թոյլ Թռչնակի նման։ Արիւնը, արտասուքը, սարկութիւնը, դարաւոր հառաչանքը… ոչինչ է ամեն ինչ. սիրտը ուզում է այն երկիրը, այն արեւը, այն հողն ու ջուրը. դրանք մանկութեան օրերի հետ են խառնված, մանկական յիշատակներն են ծրարած իրանց մէջ…

Ուզո՞ւմ էք տեսնել հայրենի անկիւնի այդ անջնջելի հմայքները։ Եկէք տեսնենք։

Ամառ է։ Գիւղացին իր կտուրի վրա է անց կացնում գիշերը։ Լուսնի, աստղերի տակ վառվում է ճրագը, եւ մայրը երեխաներին հէքիաթներ է պատմում։ Ինչից է այդպէս աղօտ լուսինը։ Նա իր մօր միակ զաւակն էր, բայց չար ու անհանգիստ։ Մի օր մայրը խմոր էր հունցում. որդին ինչ-որ չարութիւն արաւ, մայրը բարկացաւ եւ խմորոտ ձեռքով խփեց նրա դէմքին։ Այն օրվանից լուսինը այդպէս աղօտ է։

Ահա սարի գագաթին դիզվեցին ամպերը։ Կայծակը շողշողում է, ահաւոր փայլեր արձակում։ Երեխան սեղմվում է իր մօրը։ Այն ինչ է, հարցնում է նա, բնութեան ահեղ երեւոյթից վախեցած։ Եւ մայրը ասում է. մի վախիր, որդիս. այնտեղ Աստուծու հրեշտակը հրեղէն սրով կռւում է չար սատանաների հետ, կոտորում է նրանց։

Ուրիշ տեսարան։ Այժմ միայն կայծակներ չեն սարի գագաթին։ Այնտեղ որոտում է ամպը։ Մանուկը էլի վախեցած՝ մօր մօտ է գնում։ Թւում է նրան, Թէ երկինքը պատռվում է։ Բայց մայրը գիտէ Թէ ինչ պիտի ասէ։ Երկինքը չէ պատռվում. այնտեղ հալած արճիճ են ածում Ցուդայի ականջների մէջ, եւ մատնիչը գոռում է այդպէս։

Պարզ եւ խաղաղ գիշերը պառկած է մանուկը մէջքի վրա եւ նայում է երկնքին։ Այն ինչ հրաշալի, լայն ճանապարհ է՝ ընկած անհամար աստղերի մէջ։ Ասում են, Թէ մի մարդ յարդ է գողացել եւ փախչելիս Թափել է յարդը երկնքի երեսին։ Չէ, ասում է մայրը. Աստուծու բարկութիւնից մի օր պատռվեց երկինքը եւ ջրհեղեղ եկաւ երկրի վրա։ Աստուածածինը կարեց երկնքի պատռուածքը, հեղեղը դադարեց, եւ այն ժամանակից այդպէս փայլում է երկնքի այդ չերտը…

Նոյն մայրը պատմում է կախարդական աւանդութիւններ, առասպելներ։ Դեւերը, քաջքերը, փէհլիւանները իրանց ոյժն ու հնարագիտութիւնն են ցոյց տալիս. այդտեղ մի ամբողջ աշխարհ է, այդտեղ մանկական սիրտը դիւթւում է դարերի բանաստեղծութիւնը։ Մայրը շշնջում է կէս—քուն կէս—արթուն երեխայի ականջին Ղուլլուբանիի հէքիաթը, պատմում է, Թէ ինչպէս պէտք է ազատվել դեւերից, պատմում է հազար ու մի բան։

Եւ ահաւոր, խուլ ու համր բնութիւնը լեզու է առնում մանուկի համար, բանաստեղծական պատկերներով բացատրում է նրան իր երեւոյթները։ Նրա հետ միացած է ժողովրդի դարաւոր ստեղծագործութիւնը, եւ հրաշալի պատմուածքների մէջ նոյն գաղափարն է արծարծում—միշտ, ամեն տեղ բարիի եւ չարի կռիւը, միշտ բարութեան յաղթանակը, միշտ լոյսի առաւելութիւնը, խաւարի վատութիւնը։

Սրանք են հմայքները։ Սրանք են անձի, պաշտելի մանկութեան այն աքանչելի ոյժը, որ չէ մոռացվում կեանքի ընթացքում, մինչեւ ցուրտ գերեզման։ Եւ ո՞վ է այդ հմայքների աղբիւրը։—Մայրը։ Նա իր կրծքի վրա մեծացնում է երեխային, իր արիւնից կաթ է պատրաստում եւ տալիս նրան։ Բայց սա քիչ է։ Մայրական լեզուն, մայրական շշուկները կեանքի առաւօտին, երբ դեռ նոր է երեխան սկսում հասկանալ, երբ նոր է կազմվել սկսում նրա խելքը, բանականութիւնը։ Երանի նրան, ով իր աչքը բացել է այդպիսի մօր գրկում, խօսող, շշնջացող, բնութեան եւ դարերի լեզուին տեղեակ մօր գրկում։

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՐՍԿԱԿԱՆ ՏԵՍԱՐԱՆՆԵՐ
(Ամառնային ուղեւորութիւնից)

—

Երկու օր է Ռաշտ եմ, բայց միայն այսօր երեկոյեան Թէյից յետոյ ինձ աջողվեց տեսնել քաղաքը իր կատարեալ կենդանութեան մէջ եւ լսել քաղաքապետի այգում նուագող զինւորական երաժշտութիւնը։

Ոստ տան դռնից դուրս դրի Թէ չէ, ես ինձ զգացի հանդէպ դժոխային մի խառնիճաղանճ հանդէսի։ Գիլանի մայրաքաղաքը իր առեւտրական ամենաճգնաժամային դրութեան մէջ էր. ամեն մարդ ջանում էր իր ապրանքը ծախել, ամեն մարդ գովում էր, պատրաստում, կարգի բերում ինչ որ ունէր ծախելու։ Օդը ճնշող էր։ Ճնշել մարդ չէր կարողանում։ Փողոցի երկու կողմը խոհարարները սարքել են բացօթեայ տեղում իրանց չարժական խոհանոցները եւ կերակուր են պատրաստում։ Ահագին կաթսաների մէջ խաշելու դրված ոտ ու գլխի հոտը, խառնված ջրի չոգիի եւ նեղ ու երկայն կրակարանների վրա խորովվող մսի հոտի հետ՝ ցրել էին առանց այն էլ ծանր ու գաղջ օդը եւ աւելի ծանրացրել ու գաղջացրել էին նրան։ Փոշին չատ Թանձր բարձրանում էր քուլա-քուլա, եւ այդ գաղջ ու ծանր օդի հետ մըտնում էր անցորդի Թոքերի մէջ ու ծանրացնում նրա շնչառութիւնը։ Բացի այդ՝ ականջի Թմբուկը բարբարոսական բռնաբարման էր ենթարկվում իրանց ապրանքը գովող մանրավաճառների, ջրավաճառների, մածնավաճառների եւ մրգեղէն ու այլ եւ այլ ուտելու եւ խմելու բաներ վաճառողների միակերպ եւ միաձայն երգերից։

Տեսնում ես ահա մէկը ձմերուկ, սեխ կամ վարունգով լիքը երկու զամբիւղ անց կացրած մի փայտի երկու ծայրերին եւ ուսի վրա դըրած՝ անցնում է մօտովդ բոբիկ ոտքով, մինչեւ ծունկները քաշած շալվարով, մինչեւ ուսերը ռոԹած Թեւերով եւ իր ապրանքի մասին գովեստի մի եղանակ մռմռալով. շատ անգամ նա դիպչում է Թեւիդ նոյն-իսկ քեզ վէր գցելու չափ ուժով երբեմն եւ առանց ներողութիւն խնդրելու անցնում է ու իր ճանապարհը շարունակում, շարունակում իր ապրանքը գովել։ Դրա նման է անում եւ ջրավաճառը, որ երբէք չէ լռում եւ ամբողջ ժամանակը երգում է, գովում է իր ապրանքի լաւութիւնը եւ այնքան է սովորել իր եղանակին, որ այդ եղանակով էլ հէնց խօսում է։ Նա էլ սոպաբոբիկ է, մինչեւ ծնկները քաշած շալվարով ու մինչեւ ուսերը ռոԹած կեղտոտ շապիկով. ձեռքին բռնած է մի շիշ պղտոր ջուր եւ մի խոր ամանն, որի մէջ կիսով չափ սառոյց է լցված. իւրաքանչիւր յաճախորդի առաջ նա կանգնում է, ածում է շշի մէջ եղած ջրից սառոյցով լիքը ամանի մէջ եւ տալիս է նրան խմելու, եւ այդպէս իւրաքանչիւր յաճախորդին։ Սառոյցը եւ ամանը միշտ մի եւ նոյնն են մնում։ Նա առնում է փողը, գցում է առաջը կարված մի գրպանի մէջ եւ անցնում է՝ իր երգը շարունակելով։ Դրանց ձայնակցում են եւ չամփոյրը մի շահիի (⁹/₁₀ կոպէկ) խորոված ծախող խոհարարները եւ չէրբէԹ ծախող ջրավաճառները։

Նաղարա-խանէում փչում են զուռնան՝ նաղարայի ձայնակցութեամբ արեւի մայր մտնելը աւետելու ու բարեպաշտ արեւապաշտներին աղօԹքի հրաւիրելու համար։ Սա մի սովորութիւն է, որ մահմեդական Պարսկաստանին ժառանգութիւն է Թողել կրակապաշտ Պարսկաստանը։ Բացի այդ խառն, անճաշակ եւ խառնիճաղանճ ձայներից, անցորդը լսում է եւ քաղաքապետի այգում նուագող զինւորական երաժշտութեան ձայնը։ Նրա Թոքերը ծանր են հնչում, նրա լեփլեքը բռնաբարվում է եւ նա ջանում է, որքան կարելի է, աւելի արագ հեռանալ Ռաշտի ամենամեծ եւ ամենավաճառաշահ փողոցից, Ռաշտի առեւտրի կենտրոնից, բայց չէ կարող արագ քայլել։

Կառքերը իրար հանդիպում են չուա-չուա եւ հազիւ կարողանում են անցնել իրար մօտից նեղ փողոցով. սայլակները, բեռնաւորված, էշերը, ձիերը, մարդիկը, բոլորը—բոլորը իրար սեղմելով, իրարու դիպչելով, իրար ոտի վրա կոխելով հազիւ կարողանում են իրանց ճանապարհը շարունակել երեկոյեան այն ժամին, երբ քաղաքը իր տենդային գործունէութեան մէջ է։ Շրջակայ փողոցներում գտնվող խանութպանները, փակած իրանց խանութները, վերադառնում են տուն. բանուորները, գործակատարները ազատ են այլ եւս եւ բոլորը խռնվում են մրգեղէն եւ անողեան վերաբերեալ ուրիշ նիւԹեր ծախող խանութների առաջը եւ սպասում են իրանց հերԹին։ Անցորդը ստիպված է շատ անգամ դրանց խումբը երկու մասի բաժանել եւ անցնել։ Հինգ րոպէի ճանապարհ էր սովորաբար հիւրանոցից մինչեւ քաղաքապետութեան այգին, բայց երեկոյեան այդ ժամին ¼ ժամում հազիւ մարդ կարողանում է անցնել։

Վերջապէս քաղաքապետութեան այգին, եւ այդ որքան հետաքրքրական է օտարի համար։

Քաղաքապետութեան այգի կոչվածը մի չատ փոքր տարածութիւն է մի քանի ածուների բաժանված։ Ածուների մէջտեղով ծառուղիներ են՝ երկու կողմը ծառերով, ածուներում էլ այլ եւ այլ բանջարանոցի խոտեր են բուսել։ Ծաղիկ չատ քիչ, վարդ չը կայ գրեԹէ, մինչդեռ Ռաշտում վարդենիները երեք անգամ են ծաղիկ տալիս, եւ եկեղեցու կամ հայոց օրիորդաց ուսումնարանի բագը մտնողը ամբողջովին բացված վարդեր տեսնելով, կարծում է ինքն իրան գարնան ժամանակ մի բուրաստանում կանգնած։ Այգուն կից կայ այգու մեծութեամբ գրեԹէ մի հրապարակ, որի երկու կողմը փայտեայ վանդակապատներ են քաշված. երրորդ կողմը մի կամար է տախտակեայ մեծ փողոցի վրա, իսկ չորրորդ կողմը՝ նոյնպէս կամար է երկու պահակատեղիներով. այս վերջին կամարն ու պահակատեղիները ծածկված են եղնճուկի եւ եղբեւանիի տերեւներով, որոնք փաԹաԹուն եւ երկար ցօղուններին վրա տարածվում են եւ գրկում են նոյն-իսկ իրանց ամբողջ լայնութեամբ, բարձրութեամբ եւ երկարութեամբ այն երկու տաղաւարները, որոնք շինված են երկու պահակատեղիների մօտ, քաղաքապետի տան դիմաց եւ նայում են այդ տան երկու անկիւններին։ Քաղաքապետի տան ճակատը զարդարված է նոյնպէս եղբեւանիի եւ եղնճուկի տերեւներով ու գոյնզգոյն լապտերներով, որ գիշեր ժամանակ բաւական տարօրինակ տպաւորութիւն է Թողնում նայողի վրա։

Երբ հրապարակ հասայ, զինւորական երաժշտական խումբը նուագում էր հայկական մի երգ—«Երբ ալեկոծ ծովի վրա»։ Կանանց, տղամարդկանց եւ երեխաների բաւական մեծ բազմութիւն աղմված էր վանդակապատների երկարութեամբ եւ լսում էր։ Ոմանք նստած էին ծալապատիկ եւ պպզած, ոմանք ճաղերին Թիկն տուած կամ սղմված, ոմանք էլ ման էին գալիս։ Այգում նստարանների վրա նստած էին կամ ծառուղիների երկարութեամբ ման էին գալիս քրիստոնեաները եւ «քաղաքակրԹված» պարսիկները։ Մի րոպէ կանգնեցի երաժշտական խմբի մօտ, քաղաքապետի տան հանդէպ ու սկսեցի չուրջս նայել։

Ամեն բան նորօրինակ էր այդտեղ. եւրոպականը ասիականի հետ խառնված անճաշակ կերպով՝ մի բոլորովին նոր տպաւորութիւն էին գործում ինձ վրա։ Երաժշտական խումբը նըւագում էր առանց նոտաների, tambour-ի եւ բասի ձայնը ականջ ծակելու չափ ուժեղ էր հնչում եւ անընդհատ ամբողջ պիէսի նուագի

Խօջիվանքի գերեզմանատանը, Րաֆֆիի կրծքի վրա, բարձրացած է մարմարիոնի մի կոլոր սիւն, որի ծայրին դրված է մի քնար։ Դա մի շատ սիրուն միտք է։ Րաֆֆին—քնար։ Այս գիտեն ամենքը. իմանալու համար չը պէտք է անպատճառ Թիֆլիս գալ, Խօջիվանքի գերեզմանատունը դիմել։ Ամեն տեղ, ուր հնչում է «Ձայն տուր, ով ծովակ»-ը, ուր Հասօի եզների երգն է երգվում, ամեն տեղ, ուր «Կայծերի», «Խենթի» հրաշալի նկարագրութիւններն են կարդացվում՝ յայտնի է որ Րաֆֆիի վրա քնար միայն կարելի էր դնել։

Բայց որտեղից Րաֆֆին ստացաւ այդ քնարը։ Բանաստեղծները սիրում են հնարել, թէ իրանց քնարը ստացել են Ապոլլոնի ձեռքից։ Չը կայ Ապոլլոն, ասում եմ ես։ Չը կայ այն Ապոլլոնը, որ Օլիմպոսի գագաթներին պիտի նստած լինի. դա առասպել է, դա երեւակայութիւն է։ Եթէ քնար տուողը առհասարակ Ապոլլոն պիտի անուանվի, թոյլ տուէք, ուրեմն ասել, որ հասարակ, անպաճոյճ լեզուի փոխադրելով այդ անունը՝ մենք կը տեսնենք այն մօրը, որ հէքիաթներ, առասպելներ է շշնջում իր մանուկի ականջին, որ բացատրում է, թէ ինչ է յարդգողի ճանապարհը, ինչու է կայծակ փայլատակում, ինչից է ամպը գոռում։

Առաջին մարդը, որ Րաֆֆիի մէջ բանաստեղծի կրակը արծարծեց, նրա մայրն էր, որ քնար դրեց իր որդու ձեռքին, ուղարկեց աշխարհի մէջ փառաւորվելու, պաշտելի հեղինակ դառնալու, իսկ ինքը մնաց իր գիւղում, իր մայրութեան պաշտօնը շարունակելու միւս որդիների համար։ Նա չը տեսաւ իր որդու փառքը. նա չը գիտէ, թէ ինչպէս էր եւ ինչից էր որ իր որդին այսօր հայի համար ամենանուիրական գիրքն է դարձել Ամերիկայից մինչեւ Հնդկաստան, Բալտիկ ծովից մինչեւ Հաբէշստանի խորքերը։

Եւ այդ մայրը այսօր էլ կայ, ութսուն տարիների ծանրութիւն վերցրած իր ուսերի վրա։ Եւ նա կարօտ է ու աղքատ։ Կորած ու անյայտ է այն գիւղը, ուր նա հայերի համար Րաֆֆի ծնեց։ Բայց ահա նա գտնում է մի վարժապետ, ասում է նրան, որ իր որդին բարեկամներ շատ ունի, որ կայ մի հեռաւոր երկրում «Մշակ գազէթը», ուր գրում էր Րաֆֆին։ Խնդրում է նրան յայտնել իր դրութիւնը. խնդրում է ասել որ ինքը կարօտ է. ամաչում է ասել որ կարօտ է, բայց ինչպէս չասէ. երբ աղքատութիւնը ծերութեան օրերում շատ է ճնշում նրան...

«Մշակը» տպեց Րաֆֆիի մօր աղերսագիրը։ Աղերսագիր, այն էլ մի այդպիսի մօր կողմից։ Մեր ո՞ր մայրն է այդ փայլաջուկի պառաւի չափ երախտաւոր. մեր ո՞ր մայրը կարող է նրա չափ հպարտանալ. մեր ո՞ր մօր գրկից է դուրս եկել Րաֆֆի։ Աղերսագիր... Ահ, այդ խեղճ պառաւը չը գիտէ, թէ ինչ է ինքը։ Նա աղերսում է, չիմանալով որ պահանջելու սուրբ իրաւունքներ ունի։ Այդ անգիտութիւնը, այդ համեստութիւնը աւելի եւս պատկառելի չեն դարձնում երախտաւոր պառաւին...

Տպելով նրա աղերսագիրը, մենք դեռ վարանման մէջ էինք։ Ճիշտ է արդեօք, հարցնում էինք մենք, եւ վճռեցինք սպասել։ Երեւաց հերքում.—աղերսագիրը կեղծ յայտարարվեց Րաֆֆիի որդու կողմից։ Բայց այժմ այլ եւս կասկած չէ կարող լինել. աղերսագիրը կեղծ չէր. դրա երաշխաւորութիւնն է մի այնպիսի յարգելի գործիչ, ինչպիսին է դոկտոր Փաշայեան։

Կարդացէք նրա նամակը։ Միթէ պէտք է նրա վրա մի որեւէ բան աւելացնել։ Ասացէք, ընթերցող, միթէ անպատուութիւն չի լինի ձեզ համար, եթէ ես սկսեմ ձեզ բացատրել, թէ ինչ է նշանակում դոկտոր Փաշայեանի նամակը։ Միթէ բաւական չէ այն փաստը, որ Րաֆֆիի ծնող մայրը, իր ութսունամեայ հասակում, կարօտութեան մէջ է եւ աղերսագիր է տպում լրագրի մէջ։

Փաստեր կան, որոնք երկու ջուխտ խօսքով են արտայայտվում, բայց որոնք անչափ պերճախօս են, եւ եթէ մտածէք նրանց վրա, կը տեսնէք որ նրանք խոշոր հատորների չափ են խօսում։

Գիտեմ ես, անբարեխիղճ ենք մենք, հայերս։ Գիտեմ, որ ազգային յատկութիւն ենք դարձրել քաղցածութեան ու զրկանքների մէջ պահել մեր երախտաւոր գործիչներին՝ նրանց կենդանութեան ժամանակ, իսկ մահից յետոյ մի զզուելի անուշադրութեան եւ մոռացութեան մատնել նրանց ընտանիքը, նրանց որբերին։ Գիտեմ ես այս բոլորը։

Բայց միթէ միւնոյնը պիտի իմանայ եւ Սալմաստի մի անյայտ անկիւնում տառապող ութսունամեայ հայ մայրը։ Միթէ նա էլ, իր ծերութեան օրերում, ոչինչ մխիթարութիւն չը գտնելով, պիտի հանէ այն դառն եզրակացութեան, որ հայ ազգը իր որդուն միայն թաղել իմացաւ, որ այդ ազգը արժանի չէր իր, այդ պառաւի, կրծքի վրա մեծացրած տաղանդին...

Միթէ, հարցնում եմ, նրան էլ պիտի ճաշակել տանք մեր իրականութեան թունաւոր դառնութիւնը...

Մտածեցէք, ընթերցող։

Լ.

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

„Антонъ Чеховъ“ этюдъ виконта Э. М. де-Водюэ. Москва. 1902, 39 стр. цѣна 20 коп. «Անտոն Չեխով» էտիւդ վիկոնտ Է. Մ. դէ-Վօգիւէի. 39 եր. գինը 20 կ.։

Վերջին ժամանակներս քաղաքակիրթ աշխարհը մի առանձին հետաքրքրութիւն է ցոյց տալիս դէպի հսկայ Ռուսաստանը, դէպի նրա ընթացիկ կեանքն ու գրականութիւնը։ Նա ուշի ուշով հետեւում է ռուսաց գեղարուեստական գրականութեան կորիֆէյների գործունէութեանը։ Նրա համար էլ որոշ գրաւչութիւն են ներկայացնում՝ աւետարանական սէր ու հնազանդութիւն քարոզող Լեվ Տօլստոյ, բախտագուրկ «բոսեակների» կեանքը երգող Մաքսիմ Գօրկիյ, մի քանի չորինիներով—փոքրիկ պատկերներով ժողովրդի կեանքը արտանկարող Անտոն Չեխով եւ այլն։

Թերթեցէք եւրօպական նորագոյն գրականութիւնը, եւ դուք շատ յաճախ կը հանդիպէք այդ անուններին, շատ յաճախ կը տեսնէք թարգմանական նմուշներ դրանց երկերից։

Ընդհանուր հետաքրքրութեան կենտրոնակէտը՝ կազմում է նախ Լեվ Տօլստոյ, ապա Գօրկիյ։ Սակայն Չեխովն էլ ունի իր ընթերցողներն, իր համակրողների որոշ շրջանը։ Ահա հէնց այդ շրջանի համար էր, որ ֆրանսիացի հեղինակ կոմս Վօգիւէ փորձեց «Revue des deux mondes» 1902 թ. յունվար համարում տալ մի քննադատական տեսութիւն, որի ռուսերէն թարգմանութիւնը այժմ դրված է մեր առաջ։

Խորը ուսումնասիրութիւն չէ այդ գրուածքը, այլ մի թռուցիկ ակնարկ։ Բայց եւ այնպէս նրա մէջ կան մի քանի ճիշտ դիտողութիւններ, որոնք բաւականաչափ բնորոշում են ռուսաց Մօպասանի—Անտոն Չեխովի տաղանդը։

—«Իբրեւ պատմող, ասում է կոմս Վօգիւէ, Չեխովն ունի ճկուն եւ չափազանց արդիւնաւէտ տաղանդ։ Նա ընթերցողի հետաքրքրութիւնն է շարժում իր դիտողականութեան բազմերանգութեամբ ու երբեմն ճշտութեամբ։ Նա բեմ է դուրս բերում հասարակական բոլոր դասակարգերը. նրա առաջ պատկերանում են գաւառական կեանքի բոլոր առանձնայատկութիւնները... Չեխով ամեն մի առիթից օգտվում է, որպէս զի իր գրիչն ուղղէ դէպի մարդկային տանջանքները։ Ռուսաց ուրիշ գրողներ գովաբանում են այդ տանջանքը, խոնարհվում են նրա առաջ, բանաստեղծում են նրան, իսկ Չեխով միայն լուսանկարում է։

Չեխովը առհասարակ սիրում է պատկերացնել, թէ ինչպիսի աւերիչ ներգործութիւն է ունենում ժամանակը, թէ ինչպէս մարդու մէջ անհետանում են նախկին զգացմունքները, երբ մի որեւէ կենսական պատահմունք նրան նորից տանում է դէպի վաղուց մոռացված միջավայրը»։

Ընդհանուր դիտողութիւններից յետոյ Վօգիւէ համառօտակի վերլուծում է Չեխովի մի քանի պատմուածքները ու դրամաները եւ դրա հետ միասին զուգահեռաբար ցոյց է տալիս այն ազդեցութիւնը, որ ունեցել են Չեխովի վրա Գօգոլ, Տօլստոյ, Տուրգենեվ եւ Գիւ դը-Մօպասան։

Ընդհանուր առմամբ Վօգիւէի ներկայ աշխատութիւնը զուրկ չէ հետաքրքրութիւնից։ Նա առանձնապէս ուշագրաւ կարող է լինել այն ընթերցողների համար, որոնք արդէն ծանօթ են Չեխովի գրվածքների հետ։

Ե. Թ.

—

Նոր ստացված գրքեր. 1) Գաբրիէլ Սունդուկեանց—„Էլի մէկ զոհ“, կոմեդիա հինգ արարուածով, երկրորդ տպագրութիւն (ուղղած), Թիֆլիս, 1902, 164 եր. գինը 1 րուբլի. 2) Դօբրօլիւբօվ—"Աղէքսանդր Գավացցի քահանան և իր քարոզները", թարգմ. Գէորգ քահ. Մկրտումեանց. Պետերբուրգ, 1902, 73 եր., գինը 25 կոպ. 3) Գէօթէ—„Ստելլա“, ողբերգութիւն հինգ գործողութեամբ, թարգմ. գերմաներէնից Գէորգ Ալթունեան, Վաղարշապատ, 1902, 96 եր. գինը 20 կոպէկ. 4) Բժ. Ն. Տէր-Իսահակեան—„Դիֆտերիա“ (վարակիչ բկացաւ), Ալէքսանդրօպօլ, 1902, 37 եր. գինը 5 կոպէկ. 5) Պրոֆ. Ի. Բերդնիկօվ—„Նոր Պետութեան վերաբերմունքը դէպի կրօնը“, թարգմ. Գէորգ Ալթունեան խմբագրութեամբ Ս. Տիգրանեանի. Ալէքսանդրօպօլ, 1902, 121 եր., գինը 25 կոպէկ. 6) Ն. Սպիրի—„Լերան աղջիկը“ (Նուէր մանուկներին), փոխադրութիւն օր. Մ. Ս., Թիֆլիս, 1902, եր. 124, գինը 20 կոպէկ. 7) „Հաշիւ խնամարկութեան հոգաբարձութեան հայոց Նոր-Նախիջեւանի և շրջակայ վեց գիւղօրէից նորին վասն 1901 ամի“. Ռոստով, 1902, եր. 23. 8) „Հանդէս Հայագիտութեան“, Zeitschrift für armenishe philologie, Marburg, 1902“ երրորդ տետր։

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Դարձեալ Րաֆֆիի մօր մասին

Սալմաստ, հոկտեմբերի 12-ին

«Մշակի» № 198-ի մէջ ի դիմաց Րաֆֆիի մօր Սալմաստի նախկին ուսուցիչ պօլսեցի պ. Ռուբէն Անէմեանի կողմից գրված աղերսագիրը կարդալուց յետոյ, զարմանքով կարդացի նաեւ «Մշակի» 211-ղ համարում պ. Արշակ Րաֆֆի-Մէլիք-Յակոբեանի հերքումը։ Այս իրար հակասող գրութիւնները հետաքրքրութիւն շարժեցին, եւ ցանկացայ բուն ճշմարտութիւնը իմանալ, քանի որ այս միջոցում գտնվում եմ Սալմաստում։

Մի կողմից պաշտելի Րաֆֆիի յիշատակներով լի ծննդավայրը տեսնելու եւ միւս կողմից Րաֆֆիի մօր՝ տիկին Ջերանի՝ դրութիւնը ստուգելու համար ներկայացայ ծերունուն։ Իմ

ժամանակ կապէլմէյստերը մէջքը դարձրած նուագողներին եւ երեսը քաղաքապետական տան, մի տեսակ բռնազբօսիկ դրութեան մէջ, երբեմն յօրանջում էր, երբեմն իր ամբողջ ծանրութեամբ ծովում էր իր այս կամ այն ոտի վրա, երբեմն էլ կարծես ակամայ ձեռքերը շարժում էր։ Խումբը նուագելը ընդհատում էր առանց խմբապետի հրամանին սպասելու։ Խմբի անդամները բոլորը միագոյն եւ միաձեւ համազգեստ էին հագած, բայց իւրաքանչիւրն ունէր առանձին ձեւի եւ առանձին ճաշակի կօշիկներ եւ շատերի համազգեստների կոճակները թափված էին։

«Երբ ալեկոծ»-ից յետոյ խումբը սկսեց նուագել ինչ որ պարսկական պարեղանակ։ Այդ րոպէին հետաքրքրական էր նայել կանանց, օրիորդների եւ երեխաների վրա. իւրաքանչիւրը պատրաստ էր հրապարակ դուրս գալու եւ այդ արտայայտում էին իրանց անհանգիստ շարժումներով։ Այդ պարեղանակի ժամանակ էլ բասն ու tambour-ը անընդհատ ձայներ էին հանում, ուստի այլ եւս լսել դժուարանում էր եւ մտայ քաղաքապետական այգին ու սկսեցի ման գալ ծառուղիների երկարութեամբ։ Մի մարդ մի փունջ հասարակ ծաղիկ նուիրեց ինձ եւ սպասեց փէշքէշի։ 10 շահին քիչ էր, պէտք էր մի ղրան տալ։ Յետոյ այդ բանի մասին երբ հարցրի տեղական բաներին լաւ ծանօթ իմ ճանապարհորդակիցներից մէկին, նա պատասխանեց ինձ, որ ամեն բան այստեղ փէշքէշով է վերջանում եւ բոլոր պարսկական պաշտօնատներում կամ հասարակական այլ եւ այլ հիմնարկութիւններում ծառայողները փէշքէշով են ապրում։ Որքան ճիշտ է, չը գիտեմ, բայց պէտք է որ ճիշտ լինի եւ այն, թէ այստեղի հեռագրատան տեսուչը ստանում է $14^1/_2$ թումանի ռոճիկ եւ ունի կառքեր, ապրում է confortable ձեւով, ինձ այս բանը չը զարմացրեց. չէ՞ որ Թիւրքիայում մի եւ նոյն բանը շատ էի տեսել, չէ՞ որ այնտեղ էլ ամիսը 2 կամ $2^1/_2$ ոսկի եւ այն էլ 5—6 ամիսը մի անգամ ռոճիկ ստացող դատարանի գրագիրը նոյնպէս ապրում է կատարեալ կոնֆորտով։

Արեւելքում մարդիկ փէշքէշի այնպէս են սովոր, ինչպէս անգլիացին կամ ամերիկացին աշխատանքին։ Այդ բանը բնական էր թւում ինձ, բայց եւ այնպէս մի ղրան փէշքէշ տալը մի փոքր փունջ անհոտ ծաղիկների փոխարէն հարստահարվել էր նշանակում։ Այդ զգացմունքը ինձ վրա շատ տխուր կերպով ազդեց եւ ես մի ղրան փէշքէշը տալուց յետոյ դուրս եկայ այգուց եւ մտածում էի հրապարակից էլ հեռանալ, երբ մի շատ բնորոշ բան իմ ուշադրութիւնը գրաւեց։ Մարդիկ խռնվում էին քաղաքապետի տան դիմաց եղող աջ կողմի տաղաւարի շուրջը։ Հարցրի ինձ հանդիպող մի հայի, թէ ինչ կայ, ինչ է պատահել։

—Դատում են մի յանցաւորի։

Մօտեցայ ես էլ տաղաւարին, ինձ իբրեւ օտարականի պարսիկները ճանապարհ տուին, եւ ես կարողացայ տեսնել պարսկական մի դատաստան իր կատարեալ մանրամասնութիւններով։ Փարրաշբաշին նստած էր տաղաւարի առաջ խոժոռ դէմքով, մէջքը աթոռի թիկունքին տուած, մեծ փորը դուրս ցցած։ Նրա մօտ մի ցած սեղանի շուրջը բոլորած նստած էին մի քանի բէգեր կամ աղաներ՝ բոլորի ուշը դէպի նա դարձած. սեղանի վրա կային թէյի բաժակներ լիքը, կիսով չափ լի եւ դատարկ. մի ծառայ բռնած մի ձեռքին մի չին քաղցրացրած ջուր, միւս ձեռքին մի բաժակ՝ կանգնած էր խմբից քիչ հեռու եւ սպասում էր դատի վերջանալուն, որ իր սպասարկութիւնը մատուցանէ մեծ փարրաշբաշու պատուաւոր հիւրերին։ Մեղադրեալը մի միջահասակ, շատ նիհար, կիսամերկ եւ կիսաքաղցած մի մարդ էր. դրան մեղադրում էին գողութեան մէջ։ Նա ծունկ չոքած փարրաշբաշու դիմաց եւ շրջապատված փարրաշներով աղերսում էր իրան ներել, որովհետեւ ինքը ոչինչ չէ գողացել, ինքը այդ գողութիւնը պատահած ժամանակ բանտում է եղել չը գիտեմ ինչ տեղ եւ այլն եւ այլն։ Դատաւորը անողոք էր, մի քանի թումանի գուցէ նրան ներողամիտ անէր, բայց կիսաքաղցած մարդը, որ բանտում է շատ չնչին օրավարձով եւ իր օրավարձի մեծ մասը տան է ուղարկում, տուրք կամ կաշառք է տալիս, որտեղից պիտի կարողանար մի քանի թուման հասցնել նրան. եթէ նա մի քանի ղրան իսկ ունենար, այստեղ չէր լինի այժմ, այլ փարրաշներից մէկին տուած լինելով հիմա իր գործին գնացած կը լինէր։

Աղքատութիւնը մեղք է, արատ է, ոճրագործ է. աղքատը պիտի պատժվի անխնայ, նա արդար լինել չէ կարող. նրան արդարացնող ոչ ոք չը կայ, նա պիտի հարստահարվի, գանակոծվի, քթից, ձեռքից, աչքից, բերնից զրկվի։

—Խփեցէք 300 ճիպոտի հարուածներ, դատը տեսաւ եւ դատապարտեց փարրաշբաշին։

Դատապարտեալը մի անբնական ճիչ բարձրացրեց եւ ժամանակ չունեցաւ նոյն իսկ իրան հաշիւ տալու իր կրելիք պատժի մասին՝ որ փարրաշները նրան հեռացրին դատաւորի առաջից, մի քանի քայլ հեռու տարան, եւ դահիճը սկսեց 300 հարուածների շարքը։ Ես չուզեցի տեսնել այդ բարբարոսական պատժի եղանակը. ճիպոտը շառաչում էր օդի մէջ, ուժեղ թափով ընկնում էր յանցաւորի մարմնի վրա եւ կապոյտ ակօսներ գծում դիպած տեղի վրա։ Պատժապարտը մի քանի անգամ սրտաճմլիկ աղաղակներ արձակեց, յետոյ լռեց, մարմինը թմրել էր արդէն եւ ինքը ոչինչ չէր զգում։ Այդ ժամանակ ես տեսայ, թէ ինչպէս փարրաշբաշին սկսեց մի ուրախ խօսակցութիւն իր հիւրերի հետ, ինչպէս բոլորը սկսեցին ծիծաղել ու խմել քաղցր թէյը, ինչպէս ծառան սառը շէրբէթ էր մատակարարում սեղանակիցներից նրան, որ ճաշակ ունէր սառը թէյ խմելուց յետոյ վրայից սառուցախառն ջուր խմել։ Երաժշտութիւնը նուագում էր, բազմութիւնը շարունակում էր լսել, կային մի քանի հետաքրքիր մարդիկ, որ նայում էին յանցաւորի ոտներին եւ լսում էր բաւական բարձր ճիպոտի շառաչիւնը։

Շատ վատ տրամադրութեան տակ յետ դարձայ եւ պատմեցի ինչ որ լսեցի, տեսայ եւ զգացի՝ մի ռուս պարոնի, որ շատ ժամանակ է Պարսկաստանումն է, կատարել է այլ եւ այլ պաշտօններ այլ եւ այլ քաղաքների հիւպատոսարաններում եւ այժմ գնում է Թէհրան, մի քանի տարի է այնտեղի դեսպանատան մէջ թարգմանի պաշտօն ունի։ Լսելով ինձ, նա ծիծաղեց եւ ասաց.

—Րաշտը քաղաքակրթված կարելի է համարել Պարսկաստանի ուրիշ քաղաքների մօտ։ Քաղաքապետի այգին, երաժշտական խումբը, տենդային առուտուրը, որ տեսել էք այստեղ, Պարսկաստանի ուրիշ ոչ մի քաղաքում չը կայ եւ այստեղ շնորհիւ այժմեան Ամիրին կաշառակերութիւնը աւելի քիչ է եւ արդարադատութիւնը համեմատաբար աւելի շատ։ Իսկ ինչ վերաբերում է պատժելու եղանակին, դա ես աւելի բնական եմ գտնում, քան Եւրոպայում տիրող դատաստանական եւ պատժական ձեւերն ու օրէնքները։

—«Ինչպէ՞ս, հարցրի ես զարմացած։

—«Պարսիկ յանցաւորին պէտք է տառապեցնել, պէտք է անդամահատել, միայն այդ բանը կարող է նրան յանցանք գործելուց հեռու պահել։ Նա դարերի ընթացքում այնքան մարմնական պատիժների, հոգեկան տանջանքների է ենթարկվել, որ ոչ մի մեղմ միջոց նրա վրա չի ազդի։ Ինչպէս որ նա շատ սրածայր սաղով է ծակում իր գրաստի կաշին, այնպէս էլ ինքն միայն այդ ծակոցի ցաւը կարող է զգալ։

Ոչինչ չը պատասխանեցի։ Ինչ որ տեսայ շատ տխուր էր, ինչ որ լսեցի աւելի տխուր էր, որովհետեւ ճշմարիտ էր դժբախտաբար։

Գ. Մարգարեան

այցելութիւնը մեծ ուրախութիւն պատճառեց ալեւորին: Րաֆֆիի յիշատակներով լի աշխատութեան սենեակը մեզ վրա մի մեծ սրբավայրի տպաւորութիւն էր գործում. յուզված էի, Րաֆֆիի ծեր մայրն էլ յուզվում էր, երբ պատմում էր իր որդու մանկութիւնը եւ կեանքը:

Կողմնակի հարցերով նախ ուզեցի իմանալ նրա վիճակը: Տարաբախտաբար, շատ անմխիթար գտայ. իմ ստացած պատասխաններից քաջալերված, ուղղակի հարց տուի, յիշելով «Մշակում» իր մասին գրվածները: Նրա աչքերը արտասուքով լցվեցան. մի քանի րոպէ լուռ մնաց. յետոյ սկսեց պատմել իր թշուառ վիճակը, իր որդիներից եւ թոռներից ոչ մի օգնութիւն չը ստանալը. ամաչելով բացարձակապէս յայտնեց, որ ինքն է թելադրել պ. Ռուբէն Աճեմեանին գրել «Մշակում» մի աղերսագիր:

Րաֆֆիի մօր տանը ներկայումս ոչ մի տղամարդ չը կայ. նրա հետ միասին են ապրում իր Ջավահիր այրի աղջիկը, 5 եւ 8 տարեկան երկու աղջիկ որբերով, իր Տիգրան որդու հարսը երեք աղջիկներով, բոլորովին թշուառ վիճակում: Տիգրանը նրա փոքր որդին է, որ մեծ պարտքի տակ մնացած լինելով՝ Յարօսլաւ պանդխտութեան է դիմել եւ շատ փոքր չափով միայն կարողանում է օգնել իր ընտանիքին: Նրա մեծ որդին Կարապետը՝ ծնողական յարկից բաժանվելով, ապրում է իր ընտանիքի հետ Ուրմիայում եւ բնաւ չէ օգնում իր 80-ամեայ ծեր մօրը: Իսկ թոռները դեռ եւս օգնելու վիճակում չեն գտնվում:

Ուրեմն, Րաֆֆիի մօր յայտնածներից պարզ երեւում է, որ հակառակ պ. Արշակ Րաֆֆի-Մելիք-Յակոբեանի ասածին, Րաֆֆիի 80-ամեայ մայրը «երկու որդոց հովանու ներքոյ, բարեկեցիկ ու խաղաղ կերպով չէ ապրում», այլ ընդհակառակը կարօտ է Րաֆֆիի յիշատակը յարգողների նիւթական օգնութեան, ոչ թէ միայն իր անձը, այլ նաեւ իր այրի աղջիկը եւ նրա երկու որբերը ապրեցնելու համար, որոնք ապրուստի միջոցներից բոլորովին զուրկ են:

Եթէ մխիթարական մի բան կայ, այն էլ Րաֆֆիի մօր քաջառողջ կազմուածքն է. 80-ամեայ հասակում լաւ կերպով տեսնում, լսում եւ ման է գալիս: Կրկին անգամ ինձանից խնդրեց, որ գրեմ «Մշակ» լրագրում իր դրութեան մասին:

Ի միջի այլոց խորին ցաւով յայտնում եմ, որ Րաֆֆիի ծննդավայրը եղող եւ 300 տնից բաղկացած Փայաջուկ գիւղը երեք տարիէ ի վեր դպրոցի դռները փակել է, եւ 200-ից աւելի երկու սեռի մանուկներ փողոցներում թափառելով շրջում եւ փչանում են: Միայն գիւղի մի քանի հարուստները կարող են պահովել դըպրոցը, եթէ միայն... ցանկանան եւ իմանան կրթութեան կարեւորութիւնը XX-րդ դարում: Գէթ օրինակ վերցնեն մի քառորդ ժամ հեռու եղող եւ 100 տնից բաղկացած Ղալասար գիւղից, որը 2 ուսուցչով եւ մի ուսուցչուհով եւ 4 բաժանմունքով մի բարեկարգ ծխական դըպրոց է պահում: Ուրեմն միայն փողը չէ, որ պակասում է, այլ բարի ցանկութիւն եւ կամեցողութիւն:

Դոկտոր Կ. Փաշայեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Երկուշաբթի, նոյեմբերի 4-ին, Թիֆլիսից ճանապարհ կընկնեն դէպի Կարս այն անձինք, որոնք հրաւիրված են ներկայ լինելու Կարսի առման քսանհինգամեայ յոբելեանի առիթով լինելիք հանդէսներին: Բացի հրաւիրված անձերից՝ Կարս կուղեւորվեն նաեւ պատգամաւորութիւններ այն զօրամասերից, որոնք մասնակցել են Կարսի առմանը 1877 թւին:

—

«Кавказъ» լրագրին հեռագրում են Կարսից, թէ յոբելեանական հանդէսները այդ քաղաքում պէտք է կատարվեն հետեւեալ ծրագրով. Նոյեմբերի 5-ին կառաջարկվի ճաշկերոյթ հրաւիրված անձերին եւ պատգամաւորութիւններին. երեկոյեան տեղի կունենայ հանդիսաւոր ժամերգութիւն զինուորական տաճարում: Նոյեմբերի 6-ին՝ պատարագ եւ մաղթանք. եկեղեցական թափոր, որին կը մասնակցեն զօրքերը, դէպի այն գերեզմանատունը, ուր թաղված են Կարսի առման ժամանակ սպանված զինուորականները. հոգեհանգիստ. արձանի հիմնարկութիւն, որի ժամանակ տեղի կունենայ թընդանօթաձգութիւն. Կարս քաղաքի բնակիչները պսակ կը դնեն արձանի վրա. զօրահանդէս. նախաճաշ զինուորականների ժողովարանում պատգամաւորութեան եւ Կարսի բերդապահ զօրքի օֆիցերներին, ինչպէս նաեւ այն զինուորներին, որոնք մասնակցել են Կարսի առմանը. քաղաքի եւ մարտկոցների լուսավառութիւն: Նոյեմբերի 7-ին՝ բերդապահ գնդի զօրանոցների օրհնութիւն. այցելութիւն մարտկոցներին. նախաճաշ Յաղդէեվի մարտկոցում. պարահանդէս զինուորականների ժողովարանում: Նոյեմբերի 8-ին՝ ճաշ պատգամաւորներին եւ պաշտօնատօղ զինուորներին. ճանապարհ գցել հրաւիրվածներին դէպի կայարան:

—

Ուրբաթ, նոյեմբերի 1-ին, հաղորդակցութեան ճանապարհների մինիստրի օգնական Մեսսօեդով—Իվանով Թիֆլիսից մեկնեց Բագու:

—

Արդարադատութեան մինիստրութեան մէջ, ինչպէս հաղորդում են մայրաքաղաքի լրագիրները, քննվում է այդ մինիստրութեան մէջ ծառայող բոլոր աստիճանաւորների կեանքը ապահովելու հարցը:

—

Թիֆլիսում կազմվել է գիւղատնտեսների եւ գինեգործների մի նոր ընկերութիւն, որի կանոնադրութիւնը արդէն հաստատված է երկրագործութեան եւ պետական կալուածների մինիստրութիւնից:

—

«Рус. Вѣд.» լրագրին հաղորդում են Պետերբուրգից. «Մօտ օրերումս երկրագործութեան մինիստրութեան մասնագէտ Աւ. Քալանթար կուղեւորվի Անգլիա՝ մասնակցելու անգլիական պարլամենտում կազմված մասնաժողովի նիստերին, որոնց ժամանակ կը քննվեն կովի իւղի նորմաները: Մասնաժողով կազմելու պատճառն եղել է այն հանգամանքը, որ անցեալ տարի մի շարք դատեր բացվեցին ռուս արտահանողների դէմ՝ կովի իւղը կեղծելու համար:

—

Յիշեցնում ենք, որ այսօր նշանակված է Կարա-Մուրզայի կօնցերտը Թիֆլիսի ժողովարանում:

—

ՎԼԱԴԻԿԱՎԿԱԶԻՑ մեզ գրում են. «Այսօր, ժամի 6-ի գնացքով, Անդրկասպեան երկիրը ուղեւորվեց մեր թեմի առաջնորդ Արիստակէս արքեպիսկոպոսը: Սրբազան առաջնորդը Բագուից, Կասպից ծովով, կայցելէ Չարջու՝ տեղական նոր եկեղեցին օծելու, ապա կերթայ Կրասնովոդսկի նոր եկեղեցու հիմքը օծելու: Առաջնորդը մտադիր է շրջել իր թեմը, ամբողջ Անդրկասպեան երկիրը եւ անձամբ վերահասու լինել տեղական հոգեւոր գործերին: Աստրախանի թեմի ժողովուրդը բուռն ցանկութիւն է յայտնում տեսնել իր սիրած առաջնորդին: Առաջնորդը սիրով յանձն առաւ շրջել Անդրկասպեան երկիրը եւ բաւականութիւն տալ ժողովրդի կարիքներին: Հիւսիսային Կովկասի եւ Անդրկասպեան երկրի ամեն մի քաղաքում բընակվող փոքրաթիւ հայերն առաջնորդի ազդու քարոզներով եւ յորդորներով՝ սիրով յանձն են առնում եկեղեցիներ շինել. վերջին մի տարվայ ընթացքում հինգ եկեղեցի է շինված եւ օծված: Առաջնորդին ուղեկցում է Ներսէս քահանայ Վարդանեանց»:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—Ֆրանսիական դպրոցական նոր օրէնքի էութիւնը կայանում է հետեւեալ կէտերում.—Դասատուութեան ազատութիւնը, ինչպէս եւ առաջ, մնում է անձեռնմխելի: Ֆրանսիական ամեն մի քաղաքացի, որ ունի պահանջված կրթական ցենզը, իրաւունք է ստանում առանց որեւէ արգելքի բանալ ուսումնարան կամ պարապել ուսուցչական գործունէութեամբ: Բայց միեւնոյն ժամանակ ուսումնարանական գործը համարվում է պետութեանը հրապարակաբար ծառայելու մի ճիւղ, եւ այս սկզբունքի վրա հիմնվում է պետութեան իրաւունքը՝ հանդէս գալու որպէս գերագոյն հսկող եւ մինչեւ անգամ ղեկավարող դպրոցների: «Դասատուութեան ազատութիւնը» հետեւապէս կը սահմանափակվի որոշ օ ր ի ն ա կ ա ն սահմաններով,—օրէնսդրական կարգով կը սահմանվեն առողջապահական, բարոյական եւ մանկավարժական պայմաններ, որոնց պէտք է համապատասխանէ ամեն մի ուսումնարան: Այսպիսով վարչական օրգաններից խլվում է ամեն մի հնարաւորութիւն՝ կամայականութիւններ գործելու, բայց միեւնոյն ժամանակ մասնաւոր ձեռնարկողների կամայականութեան առաջ դրվում են խելացի սահմաններ: Կղերականութեան ապականիչ ազդեցութեան դէմ մաքառելու համար օրէնքը ցոյց է տալիս երկու միջոց: Առաջին՝ կառավարութիւնից չը թոյլատրված կրօնական միաբանութիւնների անդամները բացառ հեռացվում են ուսուցչական ասպարէզից, իսկ թոյլտուութիւն ունեցող միաբանութիւնների անդամները, ուսուցչի իրաւունք ստանալու համար, պէտք է ունենան որոշ, օրէնքով սահմանված կրթական ցենզ: Երկրորդ՝ օրէնքը պահանջում է, որ հոգեւոր ուսումնարանները եւ, այսպէս անուանված, «հոգեւոր փոքր սեմինարիաները» դասվեն միջնակարգ դպրոցների կարգը, այսինքն դրվեն այնպիսի պայմանների մէջ, որոնք թոյլ չեն տալիս ոչ մի կղերական պրոպագանդա: Այս օրէնքով Ֆրանսիան ամեն ջանք գործ է դնում փրկելու իր մատաղ սերունդը կղերականութեան սպանիչ ազդեցութիւնից. բայց արդեօք կաջողվի՞ այդ նրան: Ամեն տեսակ հանգամանքների յարմարվող եւ խորամանկ ու հնարագէտ կղերականութիւնը արդեօք չի՞ գտնի նոր միջոց խուսափելու օրէնքի պահանջներից:

—Ինչպէս հաղորդում է «Standard» լրագիրը, այժմ եւրօպական պետութիւնների մէջ բանակցութիւններ են տեղի ունենում Հաագայի միջազգային միջնորդ դատարանը բարեփոխելու վերաբերմամբ: Այդ բանակցութիւնների նախաձեռնութիւնը պատկանում է Ֆրանսիային, որ, ի միջի այլոց, առաջարկում է, որ միջնորդ դատարանի պաշտօնական լեզուն լինի միայն ֆրանսերէնը: Ֆրանսիայի առաջարկութիւններին աջակցութիւն են ցոյց տալիս, «Daily Telegraph» լրագրի ասելով, Ռուսաստանը, Իտալիան, Բելգիան եւ Հօլլանդիան:

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Մ Ա Ն Ր Ա Ն Կ Ա Ր

Ես այցելեցի այս օրերը մի քանի նիստեր, որտեղ հետաքրքրված էին ը ն կ ե ր ա կ ց ու թ ի ւ ն ն ե ր կազմելու հարցով:

Քննվում էր այն հարցը, թէ կարող են արդեօք աջողութիւն ունենալ մանր ընկերակցութիւններ մեր գաւառների զանազան մասերում:

—Կունենան անպատճառ, ոգեւորված պընդում էին մի քանիսը:

—Չեն աջողվի, յայտնում էին միւսները. չեն աջողվի, որովհետեւ հող չէ պատրաստված այդպիսի կազմակերպութիւնների համար:

Վիճաբանութիւնները անվերջ շարունակվում էին. իւրաքանչիւր մարդ իր ասածն էր պաշտպանում:

—Միթէ մենք մոռացել ենք այն, ինչ որ այս վերջին երեք-չորս տարիներում կատարվեց առաջ Բագւում, բացագանչեց վիճողներից մէկը: Այնտեղ մի քանի տարի առաջ ո՞վ կարող էր մտածել ընկերակցութիւններ կազմելու մասին: Այդ գաղափարը խորթ էր եւ կարծես անիրագործելի: Բայց մենք տեսանք, թէ յետոյ ինչ ոգեւորութեամբ, ինչ եռանդով մարդիկ սկսեցին խմբվել եւ մի շարք ընկերակցութիւններ կազմել: Սունկի պէս բուսնում էին ընկերակցութիւնները եւ սկսում գործունէութիւն:

—Եւ սակայն ինչ եղաւ հետեւանքը, պատասխանեց միւսը: Նրանցից շատերը մեռավեցին, լուծվեցին եւ յետ քաշվեցին:

—Այդ ճիշտ է, առարկեց առաջինը. բայց առ այժմ հարցը այն է, թէ ընկերակցութիւններ կազմելու գաղափարը կարո՞ղ է արդեօք հասկանալի լինել եւ իրագործվել մեր երկրում թէ ոչ: Բագուի փորձը ցոյց տուեց այն, որ մարդկանց կարելի է խմբել եւ խմբական գործունէութեամբ միացնել:

—Բագուի փորձը, միջամտեց մի երրորդը, արդարեւ դրական փորձ է, որ նպաստաւոր է ընկերակցութիւնների գաղափարի համար. սակայն նա դեռ չէ ապացուցանում, թէ հեշտութեամբ կարելի է ընկերակցութիւններ հիմնել մեր գաւառներում:

—Ինչո՞ւ:

—Որովհետեւ Բագւում կայ բոլորովին որոշ գործ՝ իր որոշ պարագաներով. օրինակ, պէտք է հորեր փորել, նաւթ ստանալ եւ նրանց ծախել: Դա բոլորովին պարզված, ուսումնասիրված մի խնդիր է, եւ կան մասնագէտներ, վարպետներ, որոնք կարող են վարել ամբողջ գործը իր մանրամասնութիւններով: Միայն մի բան է պակաս—փողը, կապիտալը: Եւ ահա մարդիկ խմբվում են՝ հաւաքական ոյժով դրամագլուխ կազմելու համար եւ գործին ընթացք տալու: Այնուհետեւ աջողութիւն — անաջողութիւնը կախված է այն բանից, թէ արդեօք վերցրած հողը, շահագործված նաւթահանքը հարուստ են նաւթով թէ ոչ, արդեօք նաւթը լաւ գին ունի վաճառանոցում թէ ոչ, արդեօք գործավարները բարեխիղճ են եղել իրանց պաշտօններում թէ ոչ: Իսկ ի՞նչ կարող ենք մենք ասել մեր գաւառներում եղած գործերի մասին: Ո՞վ է հող պատրաստել ընկերակցութիւնների համար, ո՞վ է մեր առաջ դրել մի այնպիսի ծամած ծամծմած, բոլորովին որոշ գործ՝ ինչպէս նաւթային գործն է, որտեղ սակայն չը նայելով նրա այնքան ուսումնասիրված լինելուն՝ տեղի ունեցան եւ այժմ տեղի ունեն մի շարք անհաշիւ գործողութիւններ, թիւրիմացութիւններ, նիւթական զուր կորուստներ եւ սնանկութիւններ:

Ճառախօսը բերեց մի շարք օրինակներ իր ասածները ապացուցանելու համար: Սակայն վիճողները չեկան մի ընդհանուր եզրակացութեան եւ իւրաքանչիւրը իր կարծիքն էր պաշտպանում:

—Դուք զուր տեղն էք կարծում, յայտնեց առաջին վիճողը, որ գաւառում ոչինչ չէ կարելի անել ընկերակցութիւնների վերաբերութեամբ: Որքան եւ աննպաստ են մեր գաւառների պայմանները՝ բայց եւ այնպէս կարելի է իրագործել շատ բան:

—Օրինակ:

—Օրինակ, շարունակեց ճառախօսը, ահա երեսուն ութ տարի է, որ Բօրչալուի գաւառում գտնվող մի գերմանական գիւղ, Ալեքսանդերսհիլֆ անունով, կազմել է իր գիւղացիներից ընկերակցութիւն եւ պահում է հաւաքական ոյժով մի պանրագործարան, որ պատրաստում է շվէյցարական պանիր:

—Հետաքրքրական է, բացագանչեցին մի քանիսը:

—Ուրեմն, շարունակեց խօսողը, կարելի է եւ մեր գաւառում կազմել ընկերակցութիւններ: Ալեքսանդերսհիլֆի գիւղացիները կարողացան իրագործել մի այդպիսի ձեռնարկութիւն եւ գործնականապէս վճռեցին՝ այժմ ձեր առաջ դրված հարցը իրանց բազմամեայ գործունէութեամբ:

—Նրանք գերմանացիներ են, նկատեց մէկը:

—Այո, գերմանացիներ են. բայց նրանք գործում են մեր երկրում, մեր գաւառական խուլ անկիւնում, մեր անտեսական պայմաններում: Ձեր Բագւում էլ առաջին օրինակները ցոյց տուին գուցէ օտարները, բայց յետոյ միւսները հետեւեցին նրանց: Վերջապէս ես կը յիշեցնեմ ձեզ ընկերակցութիւնների ուրիշ օրինակներ, որտեղ գործում են տ ե ղ ա ց ի ն ե ր:

—Դա աւելի ուսանելի կը լինի, միջամտեց մէկը:

—Մի քանի տարի առաջ Քութայիսի նահանգում կազմվեց մի մեծ ընկերակցութիւն, որի անդամների մեծ մասը գիւղացիներ են եւ մանր կալուածատէրեր: Նրանք զբաղված են շերամապահութեամբ: Գործը գնում է շատ աջող, եւ ընկերակցութեան անդամների թիւը 1500-ից աւելի է: Այնտեղ միտք է յղացել այժմ կազմել մի նոր ընկերակցութիւն՝ թռչնապահութեան գործով կանոնաւոր կերպով զբաղվելու համար եւ արդէն մօտ է իրագործութեան:

—Իրաւի, ուսանելի է, նկատեցին մի քանիսը:

—Մի ուրիշ ընկերակցութիւն, շարունակեց ճառախօսը, կազմվեց Գօրու գաւառում եւ աջողութեամբ սկսեց իր գործունէութիւնը, սակայն վատ գործավարութեան պատճառով առ այժմ կաղում է: Դա ժամանակաւոր մի թուլութիւն է, որ կանցնի շուտով. կը յիշեցնեմ նաեւ Կախեթի գինեգործների այն ընկերակցութեան մասին, որ ներկայումս գործում է «Կախեթիա» անունով: Այդ ընկերակցութեան պակասութիւնը միայն այն է, որ նրա անդամների թիւը սահմանափակ է: Կան բացի այդ մի քանի ընկերակցութիւններ, որոնք զբաղված են անտառի շահագործութեամբ, իւղագործութեամբ եւ ուրիշ արդիւնաբերութիւններով: Մի բան պարզ է, յամենայն դէպս, որ ընկերակցութիւններ կազմելը եւ ընկերակցական ձեւով գործեր վարելը ամենեւին խորթ եւ անիրագործելի մի ձեռնարկութիւն չէ մեր գաւառում, որ մենք ծալենք մեր ձեռքերը եւ ոչինչ չանենք, առարկելով, որ դեռ հող պատրաստված չէ այդ գործի համար:

—Սակայն ո՞վ պէտք է գլուխ կանգնէ այդ տեսակ գործերին, ո՞վ պէտք է գաւառում նախաձեռնող լինի մարդկանց ժողովելու, նրանց միացնելու եւ գործը կազմակերպելու, հարցրեց ներկայ եղողներից մէկը:

—Դա կարեւոր հարց է, նկատեցին միւսները:

—Կարեւոր է, բացատրեց վիճողներից մէկը. որովհետեւ գաւառում այնքան էլ շատ չէ նախաձեռնող ոգի ունեցող անձանց թիւը: Ով փոքր ի շատէ կրթութիւն է ստացել եւ ընդունակ է նոր ձեռնարկութիւններով զբաղվելու, նա աշխատում է տեղափոխվել դէպի աւելի կենտրոնական տեղեր: Գաւառում մնում են նահապետական անտեսութեան հետ հաշտված մարդիկ:

—Այդ ճիշտ է, նկատեց նախկին ճառախօսը. սակայն ընկերակցութիւններ կազմելը կը հանդիսանայ մի խթան, որպէս զի ինտելիգենտ ոյժերը չը հեռանան գաւառից եւ գիւղերից, գուցէ նոյն-իսկ կենտրոններից վերադառնան դէպի երկրի խուլ խորշերը եւ խելացի յարաբերութիւններ հաստատեն գիւղական արդիւնաբերութեան եւ կանոնաւոր վաճառանոցի հետ:

—Ի՞նչ եզրակացութիւն, սակայն, պէտք է անել յարուցած հարցի մասին, հարցնում էին ուշադիր լսողները եւ վիճաբանութեան չը մասնակցողները:

Մի քանի ձեւակերպութիւններ արվեցին:

Պարզվեց, որ ընկերակցութիւններ կազմելու առաջարկը—հերթական մի հարց է մեր երկրի համար, որի դրական լուծմամբ կարելի է էական օգնութիւն հասցնել մեր ժողովրդին:

Պարզվեց, որ եղած օրինակները բաւականաչափ պերճախօս կերպով ապացուցանում են, որ ընկերակցութիւնները կարող են պատուաստվել մեր երկրում:

Պարզվեց, որ գործի աջողութեան համար անհրաժեշտ են բարեխիղճ գործողներ, պատրաստված եւ հմուտ վարպետներ եւ մասնագէտներ:

Պարզվեց, որ կարեւոր է պետութեան եւ զանազան հիմնարկութիւնների, օրինակ բանկերի, գիւղական ընկերութիւնների աջակցութիւնը, որպէս զի նորակազմ ընկերակցութիւնները դժուարութիւններ չը կրեն սկզբնական ծախքերի, կրեդիտի եւ ուրիշ օգնութիւնների վերաբերութեամբ:

Պարզվեց, որ ընկերակցութիւնների աջողման եւ կազմակերպութեան համար կարեւոր է տեղական ինքնագործութեան զարգացումը, տեղական նախաձեռնութեան խրախուսումը հեղինակաւոր շրջանների կողմից:

Պարզվեցին եւ շատ ուրիշ հանգամանքներ:

—Այո, երբ բոլոր նպաստաւոր պայմանները տեղի ունենան, այն ժամանակ ընկերակցութիւնները կարող են աջողվել եւ շուտով աճել,

բացագանչեց կասկածոտ վիճողներից մէկը, բայց այժմ այդ պայմանները չը կան։

—Պէտք է ջանք գործ դնենք, որ այդ պայմանները երեւան գան, բացագանչեց նախկին ճառախօսը. բայց այժմ էլ, եթէ լաւ աշխատենք՝ շատ բան կարող ենք իրականացնել։ Միայն թէ լաւ ցանկանանք։

Վրէժ

„ՄՇԱԿԻ“ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

—

ԵԱԼՏԱ։ Ներքին գործերի մինիստրը այցելեց գաւառական զէմստվոյի վարչութիւնը, տնտեսութեան բոլոր հարցերի վերաբերմամբ վերցրեց բացատրական գրութիւններ եւ հաշիւներ եւ տեսաւ զէմստվոյի հիւանդանոցը։

ԲԱԹՈՒՄ։ Հոկտեմբերի 31-ին Չակվայում զինուորված չարագործներ յարձակվեցին Չակվեան ուդէլի կալուածքի հաշուապահ-գանձապահի վրա, խլեցին նրանից 400 ր. եւ ծանր կերպով վիրաւորեցին։

ՄԱԴՐԻԴ։ Լրագիրների խօսքով, Սագաստան հրաժարվեց նոր մինիստրութիւն կազմելու յանձնարարութիւնից։

Կ. ՊՈԼԻՍ։ Զէնքի կանչված բատալիօնները արձակելու մասին հաղորդագրութիւնը վաղաժամ է, ընդհակառակն՝ սահմանված կը լինեն չուտով արձակել նրանց, որովհետեւ հրոսակախմբերի գոյութիւնը կարող է վերջացած համարվել։

ԼԱՆ։ Պա-Դէ-Կալէի աւազանում գործադուլը վերջացած է։

ԴԻՆԷՆ։ Բանւորները եկան աշխատանք սկսելու։

ԱԿՈՒԼԷՆԴ։ Ապիայից, Սամօա կղզու վրա, հաղորդում են, որ Սեվայի կղզու վրայի հրաբուղխը ներգործում է։ Գիւղը ծածկված է երկու մատնաչափ մոխրի շերտով։

ՍՕՖԻԱ։ Բուլղարական լրագիրները հաղորդում են, որ Թագաւորի եւ իշխանի տեսակցութիւնը կը վերահաստատէ բարեկամական յարաբերութիւնները երկու հարեւան պետութիւնների մէջ։

Մինսկի գնդի առնին Կիշինեվ գնացած պատգամաւորութիւնը վերադարձաւ՝ հիացած այն սիրալիր ընդունելութեամբ, որ ցոյց տուին ռումները։

Պատգամաւորների ժողովում հարցապնդում է առաջարկված այն միջոցների մասին, որ ձեռք կառնէ կառավարութիւնը մակեդոնացի գաղթականների վերաբերմամբ։

ՊԱՐԻԶ։ Շօմէ հարցապնդում արեց նաւերի շինութիւնը յետաձգելու մասին։ Պալատը 331 ձայնով 152-ի դէմ անցաւ հերթական կարգին։

2 նոյեմբերի

ՄԱԴՐԻԴ։ Ցէուտից հաղորդում են, թէ Մարոկկոում դրութիւնը լուրջ է։ Տէտուանի նահանգապետը ընդհարում ունեցաւ Բէնիդէրեան կարիլների հետ։

ՄՕՍԿՎԱ։ Դումայի երկաթուղիական մասնաժողովը ընդունեց ծրագիրը՝ տրամվայների գծեր շինելու մասին եւ որոշեց միջնորդել՝ 4,000,000 ր. փոխառութեան մասին։

ՍՕՖԻԱ։ Ժողովում Դանեվ խնդրեց նիստը յետաձգել, Գեներալ Գրուէվ մեկնում է այսօր. նրա պատուին ճաշ տրվեց ռուսաց հիւպատոսարանում։ Դանեվի մինիստրութիւնը հրաժարական տուեց։ Լուր կայ, թէ նոր մինիստրութիւն կազմելը յանձնված է Դանեվին։ Ժողովի նիստերը յետաձգված են։

ԵԱԼՏԱ։ Եալտա ժամանեցին Սեվաստոպոլից յունական Թագաւորազն Նիկոլայ եւ Մեծ Իշխանուհի Ելենա Վլադիմիրօվնա՝ Կայսերական «Շտանդարտ» զբօսանաւով։ Նաւամատոյցում նրանց դիմաւորեցին Թագաւոր Կայսրը եւ Թագուհի Կայսրուհին եւ շքախումբով դիմեցին Լիվադիա՝ կառքերով. առաջին կառքում նստած էր Թագուհի Կայսրուհին Մեծ Իշխանուհու հետ, երկրորդում՝ Թագաւոր Կայսրը Թագաւորազնի հետ։ Հիւրերի համար պատրաստված են սենեակներ Լիվադիայում՝ մինիստրական տան մէջ։

ՄԱՐՍԷԼ։ Միջերկրական ծովի աւազանում ածխահանքների բանւորների գործադուլը վերջացաւ։

ՏԱՆԺԷՐ։ Սուլթանը երկուշաբթի օրը ուղեւորվեց Մէկնէս։

ՍԱՆ-ՖՐԱՆՑԻՍԿՕ։ Սանտա-Մարիա հրաբուղխը ներգործում է։

ԳԻԲՐԱԼՏԱՐ։ Երեք անգլիական յածանաւերը, որոնք ուղարկված էին Տէտուան՝ յետ դարձան եւ հաղորդում են, որ խաղաղութիւնը դաղարեց։ Կարիլներից ձերբակալված ճանապարհորդները բաց են թողնված.

ՄԱԴՐԻԴ։ Մինիստրութիւնը կազմվեց Սագաստայի նախագահութեամբ։

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ

Հրատարակիչներ՝ ԹԱԳՈՒՀԻ ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ

ԻՍԱՀԱԿ ՄԷԼԻՔ-ԱՂԱՄԱԼԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԹԻՖԼԻՍԻ ԱԶՆՈՒԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԹԱՏՐՈՆ

Տէլէֆօն № 617

Այսօր, կիրակի, նոյեմբերի 3-ին, Խարկովի ռուսաց օպերային արտիստները, կը ներկայացնեն

ԿԱՐՄԷՆ

Օպերա 4 գործ. երաժշտութիւն Բիզէի

Մասնակցում են՝ տ.տ. Կարամզինա-Ժուկօվսկայա, Արցիբաշեվա, Սկօրուպսկայա, Բաուէր, պ. պ. Լենսկի, Սունցով, Պետրով, Պէվցով, Սվօբոդին եւ այլն։

Կապելմէյստէր՝ Շտէյնբէրգ

Սկիզբը երեկոյեան ժամի 8-ին։

Վաղը, երկուշաբթի, նոյեմբերի 4-ին, Վ. Մ. Դօբրժանսկայայի բէնէֆիսին, կը ներկայացնվի «Արքայական հարսնացու»։

Կարճ ժամանակում կը սկսվեն ներկայացումներ յայտնի դերասանուհի Մ. Ն. ԻՆՍԱՐՕՎԱՅԻ մասնակցութեամբ։

Ներկայացնելու համար պատրաստվում է «Ցիգանսկի բարօն» կօմիկական օպերան։

1—1 Գլխաւոր րէժիսօր Ի. Փիթօեվ

Աբօնըմէնտ № 4

ԱՐՏԻՍՏԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԹԱՏՐՕՆ

Երկուշաբթի, նոյեմբերի 4-ին

ՀԱՅՈՑ ԴՐԱՄԱՏԻԿԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԽՈՒՄԲԸ

Կը ներկայացնէ

ՏՐԻԼԲԻ

Դրամա 5 գործ. հեղ. Դէի, թարգմ. Ց. Աբէլեանի

Մասնակցում է ամբողջ խումբը

Սկիզբն է 8 ժամին երեկոյեան։

Խնդրում են՝ դերակատարներին երեք անգամից աւելի բեմ չը կանչել։

Շուտով կը կայանայ պ. Պետրոսեանի բէնէֆիսը։

1—2 Րեժիսօր Ց. Աբէլեան

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

ՄԻ ՀԱՅ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ, որը սովորել է ֆրանսիական բարձրագոյն դպրոցներում եւ անցեալ ուսումնարանական տարվայ ընթացքում ուսուցիչ էր ֆրանսերէն լեզուի կլասիկական գիմնազիայում, ցանկանում է մասնաւոր դասեր եւ կրկնութիւններ ունենալ ֆրանսերէն լեզուից եւ հայերէնից։ Կընդունէ պաշտօն եւ վաճառականական տներում նամակագրի, գանձապահի, հաշուապահի օգնականի եւ այլ պաշտօններ։ Համաձայն է գործով գնալ եւ այլ քաղաք։ Հասցէն Боярскіе номера.

2—6 Ց. Այվազեանց

ԲԺԻՇԿ Ա. ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՑ

Ընդունում է մասնաւորապէս սիֆիլիս, մորթու եւ վեներիական սեռ ունեցող հիւանդներին։ Քիմիկօ-միկրօսկօպիական կաբինէտ, որտեղ ընդունվում են կաթի, խորխի, մէզի եւ արեան անալիզներ։

Առաւօտեան 11—1 ժ.

Երեկոյեան 4—6 ժ.

Բեբուտովսկայա փողոց № 41. տուն Արարատեանի։ Бебутовская ул. № 41, Домъ Араратова. 13—150

ԲԺԻՇԿ Ս. Պ. ՎՕՅԼՊԷ

Ընդունում է ՎԵՆԵՐԱԿԱՆ, ՍԻՖԻԼԻՍ, ՄՈՐԹՈՒ եւ ՆԵՐՔԻՆ հիւանդութիւններ ունեցողներին։ Առաւօտեան $8^1/_2$—12 ժ., երեկոյեան 4—7 ժ.։ Հասցէն՝ Երեւանեան հրապարակ, տ. Գուրգենովի, № 2։ 6—10

ԲԱՑՎԱԾ Է ՆՈՐ

ՓԱՅՏԻ ՊԱՀԵՍՏ (սկլադ)

Զ. Դ. ՄԱՄՈՒԼԵԱՆԻ

Ծախվում է ամեն տեսակ վառելափայտ։ Չափը բացառապէս իսկական խորանարդ, այն է կուբիկական։ Գները որոշած եւ վերջնական են։ Միքայէլեան փողոց, № 68, Շրմանօվսկու դեղատան կողքին։ Տելեֆօն № 874։

(27, 30 հ. 3, 6, 10, 14 ն.) 4—6

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՒ

ՄՈՒՐՃ

ԳՐԱԿԱՆ, ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

№ 10

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

1. ԼԵՌՆԵՐՈՒՄ, պատկեր Ա. Ահարոնեանի, 2. ԱԴԱ ՆԷԳՐԻԻՑ, բանաստեղծութիւններ, թարգմ. Ց. Ցակոբեանի, ՀԱՅԵՐԻ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԱՐԵՒՄՈՒՏՔԻ ՀԵՏ ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԵՐՈՒՄ ԵՒ ՑԵՏՈՅ, յօդ. Հ. Առաքելեանի, 4. ՆԻՍՍԱ, պատմուածք Ա. Պէլպի, թարգմ. Ֆարր[illegible] 5. ՕՐՍ ՏՐՏՈՒՄ, ՍԵՒ Է, բանաստեղծ. Աւ. Իսահակեանի, 6. ԵՂՕԻ ՔՈՒ ԲԱԽՏԸ, պատմուա[illegible] Շահրիարի, 7. ՇՎԷՑՅԱՐԱԿԱՆ ԳԻՒՂԸ, Կուրբաթ-Հարունի, 8. ՍՊԱՀԱՆԻ ՓԷՐԻԱ ԳԱՒԱՌ[illegible] Նկարագիր Տիգրան Աբգարեանի, 9. ՆՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԵԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԻՑ Տիգրանի, 10. ՄՕՆՆԱ ՎԱՆՆԱ, դրամա Մօրիս Մետերլինկի, թարգմ. Տ. Յովհաննիսեանի, 11. ԱՂՋԻԿ, Առողջապահական-բարոյագիտական էտիւդ, բժ. Վ. Արծրունու, 12. ՄԱՏԵՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ [illegible] —32) Դ. քահ. Մկրտումեանց, „Ալէք. Գավազցի քահանան“, Տ. Ց.—33) Յ.Փ. և Մ. Շ. „Կեանքի գնով“, Տ. Ց.—34) Willam Watson „Միրանի արեւլ քը“, Տ. Ց. 13. ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԻ ԱՇԽԱՐՀԻՑ, Հայոց դրամատիկական ընկերութեան խմբի ներկայացումները Թիֆլիսում, Ա., 14. ԳԱՒԱՌԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔ, Քաղաքային ընտրութիւնները Երեւանում, Ա.—Դօ, 15. ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ.—Կրիմինալիստների միջազգային ժողովը Պետերբուրգում.—Ոճրագիտութեան մէջ նոր հոսանք.—Պրոֆէսոր Լիստի կարծիքը.—Ընչաքաղցութիւնը իբրեւ յանցաւորութեան շարժառիթ.—Փողամոլ հայ ինտելիգենտների նմուշներ.—Ազնուական կալուածատիրութեան պահպանութիւն.—Լազարեան ճեմարանի Լիցէօնի 30-ամեակը։ 16. ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Պարլամենտական նիստերի վերաբացումը Անգլիայում և Ֆրանսիայում.—Մակեդոնական հարցը.—Լեհաց Բօլիօի յօդուածը.—Կիլիկիայի կաթողիկոսական ընտրութիւնը.—Հայոց եկեղեցի Պարիզում։ 17. ԷՄԻԼ ԶՕԼԱՆ ԵՒ ՆԱՏՈՒՐԱԼԻԶՄԸ, Ա. Ահարոնեանի, 18. ՆԱՄԱԿ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻՑ, Կղերականութիւնը Գերմանիայում, Quidam, 19. ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ, 20. ՆԱՄԱԿՆԵՐ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ, 21. ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ, 22. ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ, «ՕՐԱՄՈՒՏԻՆ», վէպ Տուրգենեվի (վերջ)

Նաւթային Առեւտրական „ԱՐԱՄԱԶԴ“ Ընկերութեան

վարչութիւնը հրաւիրում է ժամանակաւոր անդորրագրեր ունեցող պարոններին ներկայացնել այդ անդորրագրերը եւ փոխարէնը ստանալ ընկերութեան իսկական ակցիաները

Գրասենեակը բաց է առաւօտեան ժամը 9-ից մինչեւ կէսօրվայ 2 ժամը, բացի տօն օրերից։

Վարչութեան հասցէն՝ Баку, Колюбакинская ул., д. Ковалевой. 1—3

Ֆրանսիական Շոգենաւային Ընկերութիւն

«ՄԵՍՍԱԺԸՐԻ ՄԱՐԻՏԻՄ»—«MESSAGERIES MARITIMES».

11/24-ին նոյեմբերի մեկնելու է Բաթումից, երեկոյեան ժամը 5-ին, «Memphis» շոգենաւը, հանդիպելով՝ Տրապիզոն, Սամսօն, Կ. Պոլիս, Դարդանէլ, Զմիւռնիա, Պիրէյ, Մարսէյլ, Հավր եւ Լօնդօն։

Ուղղակի հաղորդակցութեան տոմսակները մինչեւ Պարիզ, նոյնպէս եւ մինչեւ Շանհայ (Չինաստանում), Վլադիվօստոկ գնացողների համար, կարելի է ստանալ Թիֆլիսում պակասեցրած գներով։

Ապրանքների եւ ճանապարհորդների մասին՝ հարկաւոր տեղեկութիւնների համար դիմել Ընկերութեան Թիֆլիսի գործակալ պ. Վ. Ցակոբեանին, նախկին Արծրունու գալերէյում, № 127 գրասենեակը. Հեռախօս № 608։ Գրասենեակը բաց է 9—1 ժամը ցերեկվայ եւ 5—7-ը երեկոյեան, բացի կիրակի օրերից։ 1—1

ՇՂԹԱՅ

Նաւթարդիւնաբերական Ընկերութեան Վարչութիւնը հրաւիրում է պ.պ. բաժնետէրերին արտակարգ ընդհանուր ժողովի, որը տեղի է ունենալու կիրակի օր, նոյեմբերի 3-ին, քաղաքային տան դահլիճում։

Զբաղմունքի առարկաները լինելու են.—Լեռնային վարչութեան յայտարարութիւնը՝ պետական նաւթային հողաբաժինների կապալառուներին մի քանի արտօնութիւններ տալու մասին եւ Վարչութեան ու Վերաքննիչ յանձնաժողովի զեկուցումները։

Եթէ ժողովը չը կայանայ բաժնետէրերի սահմանեալ քանակութիւնը չը գալու պատճառով, երկրորդ ժողովը, որը կայացած կը համարվի անկախ բաժնետէրերի թւից, նշանակված է նոյն տեղը, նոյեմբերի 10-ին, առաւօտեան 10 ժամին։

(23, 27 հ. 3 ն.) 3—3

Յօգուտ Թիֆլիսի Հայոց Բարեգործական Ընկերութեան

Շաբաթ, դեկտեմբերի 28-ին

ԹԻՖԼԻՍԻ ԺՈՂՈՎԱՐԱՆԻ ԴԱՀԼԻՃՈՒՄ ՏԵՂԻ ԿՈՒՆԵՆԱՑ

ԴԷԿԱԴԵՆՏԱԿԱՆ ՊԱՐԱՀԱՆԴԷՍ

Տիկինները պէտք է լինեն կամ դէկադենտական շրջազգեստով, կամ դեկադէնտական սանրուածքով (прическахъ), իսկ պարոնները դէկադենտական վզնոցներով (галстукахъ), հակառակ դէպքում թէ տիկինները եւ թէ պարոնները վճարում են 50 կ. տուգանք։ Տոմսակի գինն է—2 ր. 10 կ. Սկիզբը $9^1/_2$ ժամին երեկոյեան։ Երեկոյթի կառավարչուհին կը լինի իշխ. Մ. Թումանեան։ (չ. կ.)

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԼԱՒ ՄԻՋՈՑ

Ռուսաստանի ամենայայտնի քաղաքներից մէկում. որտեղ օդը, ջուրը, բուսականութիւնը առողջարար են, բնակիչների մեծամասնութիւնը կրթված եւ գործի մէջ ազնիւ, քաղաքը ծովեզրեայ, յարաբերութիւնը երկրի ամեն մասի հետ, ունեմ երկու կանօնաւոր առեւտրական խանութ, կարգին հիմունքների վրա հաստատված, ապրանքի պահանջը շատ, օգուտը պարզ եւ ապահովացրած ընդ միշտ. գործը մեծ ապագայ է խոստանում, միմիայն հարկաւոր է մի այլ աջակցութիւն՝ գործը ընդարձակելու համար։ Երկու խանութներից մէկը կարող եմ ծախել կանխիկ փողով. կարող եմ ընդունել ընկեր, եթէ վճարէ գործ դրած կապիտալի կէսը, կամ որքան կը կարողանայ այն չափով օգուտից իր մասը կը ստանայ։ Այս գործին մասնակցել ցանկացողը պէտք է ունենայ 5,000-ից մինչեւ 30,000 րուբլի։

Այս գործի մէջ չը կայ րիսկ, ծախվող ապրանքը մեծ օգուտ տուող առարկեցն է. առեւտրի տեղը համարեա թէ մրցում չը կայ։ Մասնակցողը կարող է լինել եւ գերդաստանի հայր, որտեղ երեխաների կրթութեան մեծ յարմարութիւններ կան։ Պէտք է շտապել, յունվարը մօտ է. գրաւոր առաջարկութիւնը կընդունվի մինչեւ նոյեմբերի 15-ը. պատասխանը անմիջապէս, ուր մանրամասնօրէն կը բացատրվի ամենը։ Պէտք է գրել. հասցէն, ինչ գործով է պարապած եւ որքան գումար ունի, ընտանիքով է, թէ ամուրի։ Դիմել այս հասցէով՝ Тифлисъ, „до востребованія“, Б. Орiенталисту.

(կ.) 3—4

Պատիւ ունեմ յայտնելու պ. պ. վաճառականներին, որոնք կը կամենային գործ ունենալ ՎԱՐՇԱՎԱՅԻ հետ, որ ես վաղուց արդէն վերաբնակված լինելով Վարշավայում, յանձն եմ առնում եւ կատարում եմ ամենայն տեսակ

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ես իմ բազմամեայ հմտութեամբ առեւտրական ասպարէզում օգտաւէտ կարող եմ լինել ինձ դիմող վաճառականներին, որոնց խնդրում եմ դիմել ինձ հետեւեալ հասցէով.

ВАРШАВА, Медовая 17, кв. 33. Минасу Яргулову. (կ. հ.) 30—50